

Teresa Lombarte

L'Associació de Dones i Consumidors Kalat-Zeyd va celebrar el 8 de març el Dia de la Dona al Teatre Municipal. [p. 5]

L'emoció de la llengua

Es presenta a Albelda 'Aquesta llengua que estimo: la vinculació emocional dels nord-occidentals amb la seua varietat lingüística'. [p. 9]

TEMPS DE FRANJA

Revista de les Comarques Catalanoparlants d'Aragó

El parlar de Benavarri

Alumnes d'ESO del Condes de Ribagorza van conèixer peculiaritats del català que es parla a la Ribagorça aragonesa. [p. 13]

Masquefa recrea l'Hogar del Niño Aragonés

La vila de l'Anoia va escenificar l'acabament de la colònia fundada per Batiste Albesa. [p. 17]

Encara!

40 anys després de
la Declaració de Mequinensa
els nostres drets lingüístics
segueixen en perill

[p. 3, 8, 14, 15]

Temps
d'escola
16

Sumari

- 2 Cartes dels lectors
- 3 Editorial
 - Vinyetes al vent
- 4 Matarranya
- 6 Baix Cinca
- 9 Llitera
- 10 Entrevista
- 13 Ribagorça
- 14 Aragó
- 16 Acadèmia Aragonesa de la Llengua
- 17 Catalanofonia
- 18 Cultura

Imatge coberta: Concentració a la plaça de l'Ajuntament de Mequinensa (Foto ©Ajuntament de Mequinensa)

TEMPS DE FRANJA 161

Edita:

C. Sagrat Cor, 33. 44610 Calaceit. T. 978 85 15 21

- Associació Cultural del Matarranya
- Institut d'Estudis del Baix Cinca-IEA
- Centre d'Estudis Ribagorçans (CERib)

Coordinació: Carles Terès.
redaccio@tempsdefranja.org

Gestió i administració: Cèlia Badet.

Maquetació gràfica: Carles Terès

Consell de redacció:

Matarranya: M. D. Gimeno, Carles Sancho
Baix Cinca: Rosa Arqué
Llitera: Josep Espluga
Ribagorça: Glòria Francino
Cultura: Hèctor Moret
Entrevistes i Opinió: Carles Terès
Catalanofonia: Hugo Sorolla
Aragó: Màrio Sasot

En aquest número: Roberto Albiac, Marina d'Algars, Patrici Barquín, Esteve Betrià, Violeta dels Camins, Javier Giralt, Juan Pablo Martínez, Juli Micolau, Maite Moret, Vicent Pallarés, Lluís Rajadell, Francesc Ricart, Estela Rius, Ester Sabaté, Ramon Sistac.

Suplements:

Styli Locus: M. Sasot
Temps d'escola: P. Nogués, P. Cucalon

Subscripcions i publicitat: 978 85 15 21

Producció: Terès & Antolin
info@teresantolin.com

Disseny: Carles Terès Bellès

Dipòsit legal: TE-88/2000

ISSN: 1695-7709

Membre de l'ACPC

En venda a:

Albelda: Estanc Conchita. **Calaceit:** Papereria Abàs. **El Torricó:** Llibreria Pilarín. **Fraga:** Llibreria Badia. **Girona:** Llibreria Les Voltes. **Mequinensa:** Papereria González. **Reus:** Llibreria Gaudí. **Saidí:** Llibreria Panadés i Llibreria Sorolla. **Saragossa:** Papeleria Germinal. C. Sepulcro, 21. **Tamarit:** Estanc Patrito. **Tortosa:** La 2 de Viladrich. **Vall-de-roures:** Camins Serret.

Cartes dels lectors

Aragó s'esborra

L'altre dia anava tranquil·lament per una carretera lliterana, quan em vaig creuar amb un d'aquells tractors mastodòntics que anava amb tot d'estanqueres amarades a cada cantonada. Vaig patir que una cerçada violenta no s'endugués el tractorista patriòtic, que amb tant de drap onejant pareixia l'almirall d'un galeó de la Armada Invencible.

Hem pogut veure pels nostres pobles les concentracions ben justificades dels llauradors. El que em cridava l'atenció era la quantitat de banderes espanyoles i l'absència d'aragoneses. Est fenomen no és d'ara. Ja fa temps que les banderes del nostre país (quan dic país vull dir Aragó, per si algú ho dubta) han anat desapareixent de tot arreu. Tan feble era el sentiment d'aragonesitat? Al final resulta que ser aragonès ja no importa; s'és espanyol i prou. Cantarem quatre jotes lloant la Pilarica i bramant que l'Ebro es torna LGBTIQ+ quan arriba a Catalunya, i avall que fa baixada. Mon riurem dels que xarren aragonès i increparem als que parlen *polaco*. Ser aragonès avui dia pareix que no és altra cosa que *hablar castellano* (perdó, *español*) amb quatre interjeccions virils dignes de Fernando Esteso, i dir que els catalans existeixen només pa fotre'ns la cartera i «los bienes de la Franja».

La dilució en l'Espanya castellana s'ha consumat i ara ningú mos guanya a patriotes de la pàtria rojigualda i monolítica. Aragó, qui t'ha vist i qui et veu!

Agustín Sorribes

Subscriber

Xapurriau no, cuina sí!

He vist un programa de RTVE Las rutas de Ambrosio que anave al Matarranya, em feie goig però només començar ja se m'ha entravessat, imagino que els diners que li paguen ha de defensar el xapurriau* a tort i dret. Però quin mal de panxa i quina insistència, lo més greu que no deixen de fer referències comparatives al català o al valència, però no, no li poden dir català. En acabat més mala pronunciació de les viles, impossible! Retortillons de panxa. Potser com a home m'ha guanyat per la panxa: la güenya i la hortereta de l'hort (que les desconeixia), lo fesol, lo magre i la trufa sense oblidar l'oli, lo pa, la cansalada, lo sofregit, etc. tot un espectacle de sabors on després ha salvat lo programa quan ho ha ben lligat en la barreja d'aliments propis d'una comarca que no xapurrieja.

*Xapurrear ve de parlar malament, de manera incorrecta, balbotejar intermitentment per falta de domini en compondre les frases.

Cesc Gil

Pena-roja

COMARCA DEL

matarranya

IEA
Institut de Estudios Altoaragoneses

DIPUTACIÓN DE HUESCA

GOBIERNO DE ARAGON

Diputació de Lleida

INSTITUT D'ESTUDIS ILERDENCS

Fundació Pública de la Diputació de Lleida

Amb el suport del Departament de Cultura

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

SUBSCRIU-T'HI

T. 978 85 15 21

redaccio@tempsdefranja.org

Recordem a tots els subscriptors de *Temps de Franja* que ens comuniquen la seua adreça de correu electrònic a redaccio@tempsdefranja.org per rebre els butlletins electrònics

La força pròpia

Dels pactes de govern entre el PP, VOX i PAR s'ha derivat la supressió de la Direcció General de Política Lingüística i de les minses partides per a l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua, a la Càtedra Fernández de Heredia i a les associacions culturals. Ho destacava l'editorial anterior "Temps de regressió". En matèria lingüística ara toca eliminar les denominacions "aragonès" i "català" de l'article 4 de la llei del Patrimoni Cultural Aragonés, que havia esmenat les perífrasis LAPAO i LAPAPYP de la *Ley de uso, protección y promoción de las lenguas y modalidades lingüísticas propias de Aragón*, o "Ley Rudi". Preocupada per esta deriva restrictiva, una comissió del Consell d'Europa, que vetlla pel compliment de la Carta Europea de les Llengües Minoritàries, es va reunir el 17 de gener a l'Instituto Cervantes amb les entitats que defensen i investiguen l'aragonès i el català a Aragó. D'ací sorgirà un informe en què també haurà estat preguntat el Govern d'Aragó i del qual derivaran unes "Recomanacions" prescriptives.

Entre els partits polítics les reaccions s'han concretat en una nota de premsa d'Aragón Existe, del 24 de gener, criticant l'eliminació pretesa. Mentre que la CHA, més proactiva, va presentar al ple de les Corts d'Aragó del 15 de febrer una proposició no de llei a favor del plurilingüisme, que, no cal dir-ho, va ser rebutjada pels socis de govern en un debat acalorat, ple d'arguments acientífics desacomplexats. Jorge Azcón ja havia declarat a Brussel·les en un acte del PP el 31 de gener que a la comunitat que presidís "no se habla catalán" sinó un popurri de varietats dialectals.

Del costat de la societat civil, Rolde de Estudios Aragoneses ha promogut una campanya de recollida de firmes per "Mantener la protección legal del aragonés y el catalán de Aragón". I el 5 de febrer representants d'associacions culturals del català i de l'aragonès van lliurar al Justícia d'Aragó, Javier

Hernández, un escrit on manifestaven la seua preocupació i demanaven l'empara davant les noves polítiques lingüístiques.

A l'àmbit acadèmic, més de 250 professors de la Universitat de Saragossa han firmat una "Declaración" contra les del president i contra els intents del Govern per controlar l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua. A banda de destacar el reconeixement i interès de la romanística internacional pel català d'Aragó, hi subratllaven que les dues llengües minoritàries son matèria docent en titulacions específiques de la institució. I exigien que es tingueren en compte les seues investigacions "sobre la diversidad lingüística propia" i la seua autoritat "en el desarrollo de políticas públicas".

Així, enguany el 21 de febrer, Dia Internacional de la Llengua Materna, ha exhibit la problemàtica. La DPZ, en una jornada sobre "Las claves del supremacismo lingüístico" amb els experts Juan Carlos Moreno Cabrera (UAM), Ramón de Andrés Díaz (Universidad de Oviedo) i José Ignacio López Susín (exdirector general de Política Lingüística). A l'EOI d'Alcanyís la professora Maite Moret va parlar de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua i Abelard Saragossà, membre de la Valenciana, de la recuperació i normativització del valencià. Ja el dissabte 24 la celebració es va fer reivindicativa: al matí a Mequinensa, amb la commemoració de l'aniversari de la seua "Declaració" de 1984 i un manifest subscrit per una vintena d'associacions; i a la tarda a Saragossa, amb la concentració "3 luengas e un corazón / 3 llengües i un cor".

A la política local s'han presentat mocions en defensa de les llengües minoritàries. A Mequinensa, on el consistori presidit pel PSOE va organitzar els actes del 24-F, va ser aprovada per unanimitat,

incloent-hi l'únic regidor del PP. La de la formació socialista de Pena-roja, també aprovada, instava al reconeixement del català com a llengua històrica del municipi. En canvi, a Vall-de-roures, la CHA es va quedar sola en un ple molt tens, amb els vots en contra de PP, PAR i PSOE; tampoc la va aprovar el consell comarcal del Matarranya.

Cal comentar la mobilització de les associacions negacionistes Amics del Chapurriau, Plataforma No hablamos catalán i FCAAO, que han derivat en reunions amb diputats dels partits conservadors. Ho resumia el Facebook chapurriasta: "Tenemos el sí [sic] de los tres partidos con los que hemos estado. Esto nos permite trabajar y colaborar con ellos". Tot en castellà i sense cap proposta: ni sobre com escriure les "varietats dialectals", ni sobre promocionar-les a l'ensenyament, la cultura, la retolació i l'administració.

A la magnífica "Noche en blanco" del 24 de juny passat a Saragossa els nostres artistes van oficiar un elegant cant del cigne, que s'haurà de transformar en fènix d'uns temps difícils. Temps en què les pobres llengües minoritàries perillen, entre la por i nosa que fan als estranys i l'autoodi i la pèrdua de l'autoestima que li dediquen alguns propis.

VINYETES AL VENT. Per Tarroc

El 'Cicle de la Vida: Masos i cases'

// VICENT PALLARÉS PASCUAL

El Matarranya no és només un refugi per als amants de la natura, sinó també un cofre ple de tresors culturals que amaga històries i tradicions antigues. Al cor d'aquesta comarca ha sorgit un projecte anomenat Cicle de la Vida: Masos i cases del Matarranya, que mostra una part de la seva història local.

Aquest projecte, impulsat per investigadors locals, historiadors i entusiastes de la preservació del patrimoni, té com a objectiu documentar i preservar el coneixement ancestral associat als masos i cases tradicionals del Matarranya. A través d'una recopilació de testimonis orals, imatges i documents històrics, el Cicle de la Vida ofereix una mirada sobre la vida quotidiana en aquesta comarca.

La presentació oficial va tenir lloc a la seu de la Comarca del Matarranya el passat dissabte 2 de març i va comptar amb la presència del conseller de la comarca, el Sr. Iñaki Urquizu Llop, i del gerent del grup Baix Aragó Matarranya (Omezy-ma), Joaquín Lorenzo Alquézar, col·laboradors del projecte, juntament amb Vicent Pallarés Pascual i Sílvia Ysamat Alarcón, impulsors i directors del projecte. A més, es va poder comptar amb l'assistència

Caràtula del vídeo dedicat a l'estiu.
YOUTUBE

d'alguns dels seus protagonistes, en particular, David Albesa Burgués (Mas de Moret, Mont-roig) que va narrar la seva experiència de vida a la seva masia.

Una de les iniciatives més emocionants d'aquest projecte és la recopilació de testimonis de masovers i masoveres locals, de masies situades als municipis de Vall-de-roures, Beseit, Pena-roja, Mont-roig i d'una casa a Queretes representatius de la comarca, que comparteixen les seues vivències i coneixements sobre la gestió de la terra, les pràctiques agrícoles tradicionals i les festivitats vinculades al cicle de les estacions. A través d'aquestes històries personals, es dibuixa un quadre que mostra la relació íntima entre l'ésser humà i la terra al Matarranya.

A més dels testimonis orals, el projecte també inclou la cataloga-

ció i digitalització de documents històrics relacionats amb els masos i les cases del Matarranya. Aquesta tasca permet preservar i difondre un llegat cultural ric i divers que ha estat transmès de generació en generació.

Una altra faceta important del "Cicle de la Vida" és la creació d'una sèrie de material audiovisual, que intenta capturar la bellesa del paisatge del Matarranya i narra les històries de les persones que han preservat aquest patrimoni viu. A través de documentals, entrevistes i fotografies, aquest material ofereix una finestra a la vida rural tradicional i les tradicions úniques d'aquesta comarca. Els documentals estan disponibles a la xarxa.

El Cicle de la Vida: Masos i cases del Matarranya vol ser un projecte de preservació del patrimoni; és un testimoni viu de la riquesa cultural i històrica d'una comunitat mil·lenària. Amb cada història compartida i cada document preservat, aquest projecte ajuda a mantenir viva la flama de la tradició al Matarranya i a connectar les generacions futures amb el seu passat.

DICCIONARI PER A POCA-SOLTES

Os (abans ós) // Ramon Sistac

Os, 'plantígrad', ve del llatí ŪRSUS. Res a veure doncs amb el seu homònim gràfic *os*, 'peça de l'esquelet dels vertebrats', llatí ŌSSUM. Una homonímia provocada per l'actualització ortogràfica de 2017, que va reduir els accents diacrítics a 15 i que, segons alguns crítics amb la reforma, ha tingut com a conseqüència que milers de turistes capitalins (altrament dits *camacus* o *pixapins*), de visita per les terres pirinenques, en el moment de llegir el cartell que diu "PERILL: OSSOS!", hagen mirat a terra a la recerca de les restes d'algun carnús susceptible d'entrebancar-s'hi (els mateixos crítics que pareixen ignorar que en casos excepcionals la norma sí que permet l'ús facultatiu del diacríctic).

Os, antigament *ors*, sempre ha tingut la competència del seu sinònim *onso*, molt més popular a les nostres terres i que, a la resta de territoris, ha quedat fossilitzat en l'expressió "fer

l'onso", que és el que feia jo de jovenot quan eixia a la pista de ball amb la intenció (i més aviat poques esperances) d'impressionar i captar el favor d'alguna xicota. Val a dir que ha passat els anys i ja no intento impressionar ningú, però encara no he aconseguit llevar-me la sensació que faig l'onso quan ballo.

Per terres del sud també existeix *orso*, i ací i allà el castellanisme *osso* (en alguns llocs pronunciat amb una insòlita ò oberta). A la Vall de Cardós en diuen *ossa*, tant dels mascles com de les femelles. Un bon exemple de les relacions complexes entre gènere gramatical i sexe. Jo, en tot cas, sempre n'he dit *onso*. Un animal inquietant i amb mala premsa, reintroduït de manera ben maldestra al Pirineu per l'administració francesa. Encara no m'explico com, de la gran quantitat de caps de bestiar que hi ha a l'estiu a muntanya, l'onso sempre prefereix la carn d'ovelles, vaques i egües araneses. És que potser són més tendres?

Teresa Lombarte, amistat i compromís

// CARLES SANCHO

L'Associació de Dones i Consumidors Kalat-Zeyd va celebrar el 8 de març el Dia de la Dona al Teatre Municipal. En esta ocasió es va voler fer un merescut homenatge a l'entitat i recordar els inicis de la seua fundació. Mercè Gimeno va presentar la jornada. Yolanda Alcalà va parlar de 'Transició i acció', a continuació, un col·loqui moderat per Mercè Gimeno amb una taula de participants formada per associades que havien format part de la Junta constituent de l'Associació Kalat-Zeyd el 1985. A les fotos de la celebració publicades a internet, n'hi ha una de les fundadores i Teresa Lombarte, una de les pioneres de l'entitat calaceitana i una de les grans dones de Calaceit.

Teresa Lombarte va ser la primera alcaldessa de Calaceit i del Matarranya després de la restauració de la democràcia a l'Estat Espanyol, del 1988 al 1991, i des de 1983 regidora. El PSOE, a la capital cultural del Matarranya, comptava en aquells anys amb dos dones pites: Lombarte com alcaldessa i la ceramista i escriptora Teresa Jassà com a regidora. Una vintena d'anys després, una altra dona, Rosa M. Domènech, seria també cap del consistori calaceità durant dos legislatures (2004-2012) i vicepresidenta de la Comarca del Matarranya.

A part del seu pas per l'Ajuntament, Lombarte sempre estava disposada a treballar pel seu poble i va ser sòcia fundadora de l'Associació de Dones (el seu nom inicial), i presidenta del 2003 al 2006. A l'editorial del primer número de

Teresa Lombarte (a baix a l'esquerra) amb altres membres de l'Associació

ASCUMA

la revista *Kalat-Zeyd* llegim que «En 1984, siendo Teresa Lombarte concejala del Ayuntamiento de Calaceite, tuvimos la oportunidad de contactar con el asistente social, un joven que nos animó y ayudó muchísimo a que se pudiera constituir una Asociación de Mujeres». Consolidada l'entitat, començà a editar el 1996 una revista anual bilingüe, *Kalat-Zeyd*, que a part d'articles, explicava les activitats que es realitzaven a la població. El nom de Lombarte apareix des del primer número com a membre del consell de redacció fins el 2010. També hi va aportar articles. L'associació va publicar dos llibres de receptes tradicionals *La cocina en Calaceite* (1994) on Lombarte hi col·laborà amb alguns plats i *A la taula... al primer crit. Com es menja al Matarranya del Bergantes a l'Algars* (2004) en què ella era la coordinadora dels recopiladors i del qual n'estava molt satisfeta per la faenada que els va suposar publicar-lo.

Teresa i el seu marit José Bengochea, que regentaven una botiga

de roba a prop de la bassa, van ser uns bons informadors per a les enquestes, realitzades a mitjan de la dècada dels 80, sobre literatura oral en català que va promoure el favorol José Bada, Conseller de Cultura del Govern d'Aragó, i que van dur a terme el seu fill Antoni Bengochea i Teresa Claramunt i que es van ampliar amb la recollida de materials per al projecte *Lo Molinar* uns anys més tard. El matrimoni tenia una gran amistat amb Desideri Lombarte i Rosalia Gil, amb qui havien coincidit moltes voltes de jovenetes a Pena-roja d'on era son pare. Totes estes circumstàncies els van fer uns bons defensors de la nostra llengua catalana a la Franja i socis de l'Associació Cultural del Matarranya des del seu inici el 1989.

A *Calaceitanes, 31 dones del segle XXI* (2012) un exquisit volum amb textos de Mercè Gimeno i fotografies de Francesca Calaf, fa un merescut homenatge a les dones més significatives de la vila matarranyenca, on apareix una biografia més àmplia de Teresa Lombarte pel seu paper d'activista cultural, feminista i política. «És una de les dones més emblemàtiques en la microhistòria calaceitana».

Ara, en veure la foto del 8 de març al teatre de Calaceit, passen pel meu cap els bons records i les llargues xerrades al menjador de casa, sempre oberta per als amics, ple d'objectes que evocaven la seua estimada vila, on la Teresa i el seu estimat José, sempre tenien a punt una copeta i una pasta per als visitants. Gràcies per tot Teresa!

Campanars // Vicent Pallarés Pascual

Des dels cims dels campanars, la vista s'obre a un nou horitzó, diferent i privilegiat en molts sentits. Pocs tenen l'oportunitat d'accedir-hi, ja que sovint és difícil obtenir el permís per pujar. Aquestes construccions verticals no només defineixen l'*skyline* de cada localitat, sinó que també són testimonis de les diverses èpoques de la història.

Alguns campanars són majestuosos, d'altres són més senzills; però sempre esdevenen un dels elements més emblemàtics de les poblacions que capten immediatament la nostra atenció.

La visió des dels campanars és privilegiada per diverses raons:

la seva elevació permet abraçar cada tros de vida i de paisatge, i la seva existència secular els converteix en observadors impassibles i vigies de l'evolució de la comunitat que els envolta.

Després de superar desenes d'escales empinades, l'esforç es veu recompensat amb vistes panoràmiques impressionants. Ens aturem a contemplar els detalls del paisatge, tot observant-lo des d'una perspectiva totalment nova, sovint sorprenent. Des del campanar, les construccions sobresurten i el paisatge s'estén fins on la vista arriba. Unes torres, que han presenciat els esdeveniments i el pas del temps al llarg dels segles.

El Baix Cinca floreix

// ROSA ARQUÉ

La fruita al Baix Cinca fa sempre gustet a dolç. Nectarines, cireres, mullareros (sí, ja ho sé, soc de Fraga), mançanes i peres ens endolcen la vida tot l'estiu i donen feina a totes les persones que depenen del camp. Ara bé, a part de la dolçor de menjar una pera Ercolini acabada de collir, grogueta i fresqueta de la nit ... (sí, ja ho sé, estic idealitzant), a part d'aquest moment de glòria, la fruita ens dona també altres plers, com ara el que es produeix durant la floració. És un plaer visual i olfatiu que pot convertir-se en un èxtasi col·lectiu de curta durada.

Al Baix Cinca sembla que la idea agrada i que es valora la possibilitat d'aprofitar aquest moment de la floració per a crear coses boniques i compartir-les amb els habitants dels nostres pobles i amb altra gent que ve de fora. Així que, enguany, les hectàrees i hectàrees de fruiters han estat el centre de diverses activitats que ens han alegrat l'entrada de la primavera i que s'han estès per tota la Comarca. S'han programat rutes, marxes i trails entre els fruiters per ensenyar el territori i donar-lo a conèixer en un moment tant concret, bonic i efímer. Per exemple, a Fraga la VII Ruta de la Floració, a Bellver i Ontinyena La Comarca en Color, a Mequinensa la clàssica Marxa Senderista i Solidària, que ja fa XVI edicions, i

a Villella la II Trail i la caminada popular.

A part, a Fraga, també es va fer la II Música entre les Flors que es prepara des de l'Ajuntament. És

A DALT: Ruta de la Floració.
A BAIX: Música entre les Flors
AJUNTAMENT DE FRAGA

una experiència sensorial que inclou música en viu amb la col·laboració del professorat i l'alumnat de l'Institut Musical i el Conservatori Professional de Música. L'any passat va ser catalogada com a una de les millors experiències turístiques d'Aragó.

Les propostes durant el mes de març han estat nombroses i hi han participat més de 1500 persones. Ara bé, l'abril també va fort perquè tenim la Setmana Santa, la Faldeta, els passejos en barca i els Museus de Mequinensa, el Dia d'Aragó i el Dia del Llibre.

SE VA SOLSINT

Inuits de fraga (I) // Patrici Barquín

Diuen que els inuits diferencien fins a trenta tonalitats de blanc i, imagino, que tindran altres tantes adjectivacions per a descriure-les, tal i com ens passava a Fraga en la boira. La boira era una companya d'estació tan persistent que en un temps passat teníem la capacitat de percebre-la en una quantitat de matisos similars als dels inuits i, per tant, hi havia una quantitat equivalent d'adjectius qualificatius que acompanyaven el substantiu «boira». Però, malauradament, esta història va acabar quan un d'aquells adjectius qualificatius va somiar en esdevenir substantiu. I ja sabeu el que passa a eixa societat agon los somnis, amb esforç i feina, es poden assolir (ironia mode *on*), que allò que constituïa una gran riquesa cromàtica, de textures, d'humitats, d'alçades, etc. va acabar convertit en un solitari substantiu: cegallosa. Que, a veure, potser ell, l'adjectiu ja esdevingut substantiu, estava molt content de ser lo

nucli del subjecte de les oracions, però la fama pot ser com un càstig que aboca a qui la gaudeix, a la solitud més asfixiant.

La boira cegallosa era aquella boira cúbica que després de tants dies fonda i preta acabava cegant la vista. Com allò que passa quan portes molta estona conduint en boira i, sense saber com ni perquè, de sobte, perds lo sentit de l'orientació i ja no saps què és carretera, quin és lo teu carril, ni si vas en la direcció correcta.

Tants i tants dies de boira cegallosa i esta mania d'allunyar-mos de la natura, van acabar convertint un matís en una generalitat i encara que ara se pugui adjectivar cegallosa, la realitat és que en la gandalla eixa del canvi climàtic ja ens hem quedat sense substantiu al que qualificar. Vaja, que la cegallosa està en vies d'extinció. Però bé, si cecs ja no podem ser, potser a arribat l'hora d'eurir los ulls i de que ho anem solsint.

Fraga publica un llibre sobre indumentària

// ROSA ARQUÉ

Com a pròleg del Dia de La Faldeta, que se celebrarà a Fraga el 21 d'abril, l'Ajuntament de Fraga, amb la col·laboració del Govern d'Aragó i el Museu de Saragossa, ha publicat recentment el llibre *Indumentaria con memoria. Fraga y sus mujeres*. Es tracta d'un catàleg que complementa a l'exposició homònima que va acollir la Casa Ansoana del Museu de Saragossa fa uns mesos i que va consistir en una selecció de peces originals que recorrien les diferents etapes vitals de la dona, des que naixia fins a la seua mort. Representava de manera molt entesa totes les etapes de la vida

de les fragatines, amb vestits que utilitzaven per a cada ocasió i amb la seua corresponent explicació. A més de peces, accessoris i altres objectes imprescindibles en la vida diària de segles passats, s'hi recollien explicacions sobre tots i cadascun dels elements exposats.

Mary Zapater,
Manolita
Labrador, M.
José Barrafon
i Rosita
Hernández
AJUNTAMENT DE
FRAGA

Ara, el llibre reuneix tota aquesta informació i destaca els esforços de la societat per conservar el seu vestit típic, una indumentària que les dones van utilitzar pel carrer fins a finals del segle XX.

El dia de la presentació del catàleg, la regidora de cultura M. José Barrafon va agrair el compromís de Manolita Labrador, Rosita Hernández i Mary Zapater "perquè gràcies al material i a la informació que van aportar, ha estat possible realitzar tant l'exposició com el llibre". També va ressaltar que "el seu treball té un preu impagable, ja que tot aquest llegat que ens van deixar les nostres dones de faldetes quedarà perfectament explicat encara que passin els anys".

Nova Oficina Comarcal d'Informació Jove

// R. A.

COMARCA DEL BAJO / BAIX CINCA

La Comarca del Baix Cinca obre un nou servei per informar els joves del territori en temes relacionats amb beques, projectes europeus, subvencions, voluntariat o ocupació. És l'Oficina Comarcal d'Informació Jove (OCIJ), integrada en el Sistema Aragonès d'Informació Jove de l'Institut Aragonès de Joventut.

L'OCIJ està situada en els baixos de la Seu Comarcal, a Fraga, però el servei és itinerant i les persones responsables es mouran pels pobles de la Comarca, així que és millor sol·licitar cita si s'hi vol anar:
ocij@bajocinca.es

ESPARILLANT PARAULES

Celebracions // Roberto Albiac

«Mare meua, si siràs peix!». Des de la primera adolescència, quan xics i xiques d'una edat similar (quinta amunt o quinta avall) vam decidir agrupar-nos en colla, sempre escoltava açò mentre pegava el primer capbussó de l'any: dilluns de Pasqua, tots los masos del riu d'Algars en cotxes, motos o bicicletes pels voltants, l'ambient de penyes reproduït a pocs quilòmetres de la vila i aquells instants de germanor entre carn a la brasa o paellades. «Xics, enguany no podré perquè ací no és festiu eixe dilluns»: i així es va quedar eixe dia assenyalat, com la cendra d'aquella última rostida, diluïda als bancals dels nostres records.

«Hai vist a la filla de la veïna, ha tornat a la vila pa'ls Quintos: t'acordes quan fíem la foguera de Sant Antònio que ere una cria i mos guanyae a tots a les cartes?». I tant que m'acordo: cada carrer organitzat en la seua foguera, tota la nit junts xiquets, adolescents, adults i jubilats compartint música, balls,

històries, riures, jocs, begudetes, brases, argadelles i verdures al caliu. Un any radere l'altre i arribar al punt d'encomençar a notar com, a cada jove que volave del niu per a marxar a la capital, a cada veí (l'oncle... o la tia...) que mos dixave, a cada casa tancada o transformada en 2a residència d'estiu, Sant Antònio i Sant Valero s'esfumaven de les nostres nits veïnals de giner entre la indiferència i quedaven com a relíquies del passat.

Potser no sem conscients que, quan dixam d'emplear una paraula pròpia per una forastera, quan decidim que la llengua dels nostres pares no arribo als nostres fills, quan lo Polinario ja no forme part de les Festes d'agost, quan abandonam una forma de vida o una simple celebració, anam perdent la nostra identitat com a poble, això que mos fa únics, i mos anam diluint, xino-xano, dins d'este dessubstanciat món globalitzat uniformitzant.

Mocions a favor de les nostres llengües

// ROSA ARQUÉ

Al Govern d'Aragó no li agrada mica que al nostre territori parlem català i aragonès, a més de castellà. Això és una evidència que ningú no pot negar perquè en trobem les afirmacions cada vegada que algun membre del govern fa declaracions respecte a la realitat lingüística aragonesa.

Al Decret 1/2024, de 10 de gener, del Govern d'Aragó, pel que s'aprova l'estructura orgànica del Departament de Presidència, Interior i Cultura, es deixà molt clar el poc interès del Govern d'Aragó per les llengües, que, en canvi, són la quarta competència per ordre d'importància de l'Estatut d'Autonomia. És a dir, al Decret no hi ha cap referència expressa, només es parla del patrimoni lingüístic però sense concretar. Això pot indicar que el Govern vol saltar-se l'aplicació de l'ordenament jurídic aragonès, dels acords de les Corts d'Aragó, de les recomanacions del Justícia d'Aragó i de la Carta Europea de les Llengües Regionals i Minoritàries.

Des del Baix Cinca, han sorgit iniciatives polítiques i socials que s'oposen a la visió de l'actual Govern d'Aragó. Volen recollir el sentiment de la població que té clar que al segle XXI la realitat lingüís-

tica no és una qüestió de gustos o de simpaties, gent que n'està farta de viure déjà vus que fan perdre el temps i que no tenen cap base seriosa i científica. La realitat lingüística aragonesa és la que és i, com a moltes vegades s'ha fet, el Govern ha de protegir-la i no atacar-la. Així ho diuen les lleis aragoneses i així ho demana una part de la ciutadania d'Aragó.

En aquesta línia, s'han presentat mocions a l'Ajuntament de Mequinensa, l'Ajuntament de Fraga i la Comarca del Bajo/Baix Cinca. El PSOE ha estat el partit que ha preparat les mocions en els tres casos i sempre han estat aprovades amb el vot negatiu de VOX i l'abstenció o vot positiu dels altres partits. En tots els textos es defenia el català i l'aragonès com a llengües pròpies, amb les característiques particulars dels parlars locals, i es demanava la seva protecció tal com ordenen les lleis aragoneses. Se sol·licitava la no derogació dels articles que fan referència a les nostres llengües, de la Llei 2/2016, de 28 de gener, de les Mesures Fiscals i Administratives de la Comunitat Autònoma

Cartell reivindicatiu en un aparador de Fraga
MARINA BARRAFON

d'Aragó, on s'indica que l'aragonès i el català d'Aragó, amb les seves varietats dialectals, són les llengües i modalitats lingüístiques pròpies a què es refereix l'article 7 de l'Estatut d'Autonomia d'Aragó de 2007 i la Llei 3/2013, de 9 de maig, d'ús, protecció i promoció de les llengües i modalitats lingüístiques pròpies d'Aragó. De manera paral·lela, es demanava al Govern d'Aragó el compliment de la carta Europea de les Llengües Regionals i Minoritàries que obliga a respectar l'àrea geogràfica de cada llengua i fugir de posicions que no guardin els criteris científics dels lingüistes. Finalment, s'exigia la protecció de l'ensenyament de la llengua al sistema escolar aragonès per no treure drets als joves del nostre territori.

U12

Onomàstica vergonyant? // Esteve Betrià

Observo, cada dia amb més freqüència, com existeix arreu un corrent nominalista que consisteix en designar vies urbanes, —i en ocasions interurbanes—, institucions i organismes de tota mena amb noms de personatges públics ja traspassats. I no em refereixo només a noms de carrers i altres vies urbanes, sinó també instal·lacions hospitalàries com ara les catalanes Germans Trias i Pujol, Arnau de Vilanova, Joan XXIII, Moisès Broggi, Josep Trueta... A centres universitaris com són Pompeu Fabra, Rovira i Virgili, Ramon Llull, Abat Oliba... A multituds d'instituts d'ensenyament secundari, a l'autopista Pau Casals, o a l'aeroport Josep Tarradellas —a imitació dels noms dels aeroports internacionals ben coneguts com ara el John F. Kennedy i el LaGuardia de Nova York, el Charles de Gaulle de París, l'Adolfo Suárez de Madrid o el Pablo Picasso de Màlaga. No deixa de ser curiós, o no, que l'únic aeroport internacional batejat amb el nom d'una dona del qual tinc notícia siga el de Sabiha Gökçen, filla adoptiva

de Mustafà Kemal Atatürk, nom amb què es conegut l'altre aeroport internacional d'Istanbul.

Esclar que, ara per ara, la major part d'aquestes grans instal·lacions sanitàries, universitàries o de transports tenen noms descriptius, relacionats amb la salut o la seua ubicació geogràfica (Hospital Clínic, Vall d'Hebron, Mútua de Terrassa, Bellvitge, etc.), universitat de Barcelona o aeroport de Reus.

En canvi, entre els centres penitenciaris catalans mai no en trobarem amb el nom d'un personatge famós, ni home ni dona, sinó majoritàriament amb el topònim local on són ubicats: Brians/Can Brians, Lledoners, Mas d'Enric, Puig de les Basses, Quatre Camins,...).

És evident que les presons catalanes són grans instal·lacions civils d'extensió pareguda a la de molts hospitals o universitats perquè no resulten dignes de ser nomenades a partir del nom i el cognom d'un personatge il·lustre; per què serà?

Emocions per una llengua estimada

// ESTER SABATÉ QUINQUILLÀ*

El dilluns, 12 de febrer, a la Biblioteca d'Albelda vam tenir la sort d'acollir la presentació del llibre *Aquesta llengua que estimo: la vinculació emocional dels nord-occidentals amb la seua varietat lingüística*. Vam comptar amb la presència de la seua autora Annabel Gràcia i Damas (Lleida, 1980), llicenciada en Filologia catalana per la Universitat de Lleida i doctora en Ciències Humanes, del Patrimoni i de la Cultura per la Universitat de Girona. L'Annabel va venir acompanyada de Ramon Sistac, professor emèrit de la UdL, on ha estat director del departament de Filologia Catalana i de l'Oficina de Llengua i Literatura de Ponent i del Pirineu, així com membre de l'Institut d'Estudis Catalans. Ramon va ser qui va dirigir la tesi doctoral de l'Annabel i, a més a més, es va encarregar de conduir l'acte de presentació del llibre en qüestió.

Quan l'any 2016 Ramon Sistac em va enviar un email explicant-me la tasca que volia dur a terme l'Annabel i posant-nos en contacte a totes dues, no era conscient de l'envergadura del projecte. Aquesta lleidatana, preocupada pels sentiments i les actituds dels parlants envers la seua llengua, ha estat capaç de plasmar com ens sentim en terra de frontera quan ens adonem que la nostra varietat, que tant estimem, resulta ser l'aneguet lleig de l'espècie. Les localitats fronteres seleccionades per a l'estudi han estat Albelda, Alfarràs, Fraga, Seròs, Lleida i Menàrguens.

*Bibliotecària i Tècnic de Cultura d'Albelda

Annabel Gràcia i Ramon Sistac durant la presentació
E. SABATÉ

El llibre *Aquesta llengua que estimo* ofereix, gràcies a l'anàlisi dels testimonis, una mirada diferent a la llengua catalana, una mirada feta des del cor pels parlants d'aquí. Es tracta d'un assaig adreçat als catalanoparlants de Ponent però també a tota la resta de parlants. Després d'una anàlisi reflexiva sobre per què som com som i parlem com parlem, diversos testimonis, entre els quals m'hi incloc, expliquem com vivim la llengua en territoris perifèrics o propers a la frontera occidental.

Les veus entrevistades són sinceres i poden sonar alegres o tristes segons la pregunta, però estic segura que us hi identificareu en més d'una ocasió. Aquesta mirada emocional recollida en el llibre és una anàlisi que hauria d'ajudar a definir una política lingüística més justa i més centrada en la realitat dels parlants, fruit d'una recerca que s'ha

duet a terme entre les universitats de Lleida i Girona, on actualment desenvolupa la seva tasca Annabel Gràcia. La seua preocupació constant pel català de les Terres de Ponent i per l'autoestima dels seus parlants l'ha dut a investigar en diversos territoris del domini lingüístic. Des de l'any 2017 forma part del Grup de Recerca Consolidat d'Història de la Llengua i Llengua Normativa de la UdG, amb els professors Josep Maria Nadal i Francesc Feliu al capdavant. És un equip de treball que fa temps que indaga en la vinculació emocional dels parlants amb la seua llengua, sobretot en territoris de frontera lingüística.

Si t'estimes la teua llengua, no pots deixar passar per alt l'oportunitat de llegir aquest llibre amb el qual segur que t'hi identificaràs i et despertarà unes emocions que trobaràs compartides.

L'ESMOLET

Lèmmings // Carles Terès

Quan era adolescent van cristal·litzar en el meu tendre conscient les idees i vivències que m'havia transmès el meu entorn humà, principalment el familiar. La inquietud social, l'estima per la llengua, el gust per la natura... Aquests sentiments portaven la promesa que el progrés era no només tecnològic, sinó sobretot humà. És a dir, que tendíem de manera natural a ser millors i, per tant, a millorar la societat de la qual formàvem part. El que no comptava és que, quan arribés a l'edat provecta de recollir els fruits, la divisa *mainstream* seria 'mentre jo estiga

bé, se me'n fot tota la resta'. Els partits que ho defensen sense vergonya guanyen eleccions arreu del món. Solidaritat, cultura o empatia s'han convertit en conceptes ridículs empaquetats dins el terme 'woke'. La batalla cultural (el relat, que en diuen ara) la guanyen els que tenen el poder econòmic. La cultural i la resta de batalles, les que produeixen mort i destrucció.

Al final no som res més que lèmmings avançant cap a l'abisme (mite que, per cert, és un frau de Walt Disney que em va marcar la infantesa, però que com a metàfora és insuperable).

RAMÓN CHESA I MARÍA TERESA MOLET, CO-AUTORS DE 'PARAULES TRAFEGADES D'ALBELDA'

«Molt del nostre vocabulari es troba en procés d'extinció»

// PEP ESPLUGA TRENC

Ramón Chesa i María Teresa Molet són els autors del llibre 'Paraules trafegades d'Albelda', un reeixit recull de paraules i expressions locals que han anat quedant en desús i que els autors van decidir recopilar per a deixar-ne testimoni amb un text rigorós, erudit i un pèl sorneguer. El llibre el va editar l'Ajuntament d'Albelda l'any 2019, però les presentacions públiques es van tindre que anular a causa de la pandèmia de la Covid-19, cosa que en va limitar la seua projecció. Volem aprofitar ací per a recuperar les circumstàncies d'aquella aventura lingüística de la mà dels seus autors, així com per a reivindicar la seua feina i agrair les seues inquietuds per donar a conèixer un bocí d'una cultura que és la nostra.

Si no ho tinc mal entès, no us dediqueu a la lingüística ni a res similar, oi? Com se us va acudir fer el llibre?

Jo soc pagès, a casa tenim granges i camps de cereal. María Teresa era mestra. Quan ella es va jubilar, ara fa 8 anys, vam celebrar-ho a una casa rural per astí dalt pel Pirineu amb tota la colla. Allà, mentre sopàvem, un va dir alguna tonteria, una paraula trafegada, un altre una altra, i allà vam començar a debatre que si estes paraules es perdran, que si això ja no es diu, que si això s'hauria de recuperar... Alguna vegada ja n'haviem parlat, perquè ja fa temps que érem conscients que molt del nostre vocabulari es troba en procés d'extinció i lego ningú sabrà què volia dir. El cas és que nos vam comprometre a recopilar-les.

Quant de temps vau estar recollint paraules?

Un parell d'anys. Tampoc no teníem pressa. Però va arribar un mo-

Ramon Chesa
i M. Teresa
Molet
ALBA CHESA

ment, quan la gent va veure que la cosa anava de debò, que encara nos n'arribava més. Hi va haver molta gent que venia i me les deia o me les apuntava en un paperet. També vaig parlar amb persones grans que eren molt expressives, que coneixien les expressions d'*antes*, que coneixien les feines de la pagesia o certes activitats industrials locals, com els canyissaires, els terrissaires, etc., que estaven a tots els llocs però que un dia es van acabar, i amb ells es van acabar també les paraules. Es van trafegar.

Com us repartíeu la feina amb la Maria Teresa?

Jo no tinc ni idea de català. Lo puc llegir, però vaig molt insegur

a l'hora d'escriure'l perquè no el vaig poder estudiar. Però la María Teresa era mestra i a ella se li donava millor. Sense ella hagués sigut impossible. Jo feia el primer esborrany de les definicions i després ho discutíem amb ella *hasta* que li donàvem la forma final.

Lo llibre està molt ben pensat, perquè hi poseu cada paraula en el dialecte local, en català normatiu i en castellà, amb la pronunciació i amb un exemple d'ús.

Sí, això ho vam tindre molt clar des del principi. Volíem fer una feina que fos rigorosa i ben feta, però que també fos amena. Lo llibre se llegeix molt bé perquè hi ha una barreja de termes lingüístics

purs amb frases i expressions del carrer molt àgils. Després hi ha la qüestió fonètica. Albelda sempre s'havia distingit per una fonètica particular, perquè acabem amb “ε” moltes de les paraules que a la resta de la comarca es diuen amb ‘a’. Jo m'acordo que quan vam anar a l'institut de Tamarit mos deien ‘ja arriben “los d’Albeldε”, o ‘què t’ha posat la “mame” per esmorzar’. De les meues filles, la gran encara fa la “ε” una mica, però la petita ja no l’ha fet mai. Esta característica fonètica específica local ha desaparegut. Els joves ja no la fan.

Hi ha una manera de parlar diferent entre la gent jove i la gent gran?

Sí. Bé, de fet, ara tota la canalla ja quasi només parla en castellà. No sé si és perquè els pares no han pres prou consciència, o perquè passen de tot perquè tant se’ls en fot. No sé què està passant, però realment és dolorós veure com un pare que parla com a naltros s’esforça per parlar al fill només en castellà. No ho puc entendre. De vegades amb los amics ho comentem i no hi sabem donar cap resposta. És dolorós, sincerament.

Podria ser que als pobles de la Franja hi viu cada vegada més gent que no parla català?

Sí, però no. De vegades es diu que és perquè són parelles mixtes, però no. La meua dona mateix és de Binèfar, però a casa amb la família sempre hem parlat en català. Ella amb les filles parla en castellà, però amb los nets ja ho fa en català. Lo que és anormal és que lo pare siga d’Albelda i la mare de fora, o al revés, i que només parlen als fills en castellà. Que de vegades et diuen “es que com que a l’escola ho fan en castellà, així no patiran tant”. Home, ja està bé. La canalla evidentment no en té cap culpa. És que hem perdut l’oremus.

Quan vas fer lo llibre, vas pensar que podria servir per a mitigar estes coses?

No, lo llibre no tenia cap altre propòsit que deixar constància de l’existència i els usos d’una sèrie de paraules que, tal com va la cosa, es trafegaran sense remei. No hem

tingut cap consciència social, ni cap voluntat d’alliçonar, ni res d’això.

Probablement, de paraules en podríeu recol·lectar durant molt temps. Com vas fer per saber que ja en teníeu suficients?

Una vegada editat lo llibre, una de les coses que veiem és que hagués estat bé deixar-hi al final unes quantes pàgines en blanc per a què cadascú hi anés afegint les paraules que veiga que estan en perill. Evidentment mo n’hem deixat tantes com n’hi ha, perquè de paraules se’n va perdent sempre. Perquè ara n’hi ha unes que potser són d’ús quotidià, però potser en vint anys ja no ho seran, i les meues filles podran dir ‘hòstia, esta paraula la dive lo pare’.

Teníeu algun referent a l’hora de plantejar-vos l’aventura del llibre?

Mos va inspirar molt un Diccionari ‘Lleida-tà-Català’ que van fer amb un toc d’humor uns xicots de Lleida.

Un llibre que un any va ser dels més venuts per Sant Jordi a Lleida. A jo me va fer el pes per la ironia que portava, a més que t’ensenyava moltes paraules i expressions pròpies del territori. Allò mos va ajudar a trobar el to del llibre que volíem fer. Això es nota sobretot en les frases que hem anat posant com a exemples, per il·lustrar-ne l’ús, que sempre intenten ser simpàtiques o amb una mica de conya.

Entenc que Maria Teresa s’havia jubilat de mestra i disposava de temps, però tu continuaves treballant al camp i a la granja. Com t’organitzaves per a poder dedicar-te al llibre?

Pus mira, m’hi posava quan arribava de treballar, per les nits. O els diumenges. O algun dia em prenien el dia lliure, depèn de les circumstàncies. Naltres som autònoms, tenim granges i la vida del camp dona molta feina, però també et permet organitzar-te el temps. Si

«No tenim cap voluntat d’alliçonar, només de deixar constància d’unes paraules i expressions que, tal com va la cosa, es trafegaran per sempre més.»

«La gent del lloc s’hi va implicar molt, mos donava paraules a totes hores»

vols. Ho vam fer entre 2017 i 2019. No mos vam angoixar i mos ho vam passar molt bé. Encara tinc un puial de llibretes escrites per astí. Treballava amb tres diccionaris, perquè a vegades no m’eixia la paraula en castellà, o volia veure com s’escriu en català, etc.

El llibre el va editar l’Ajuntament d’Albelda. Va ser fàcil aconseguir-ne el suport?

Ací a Albelda hi ha un cert costum de que l’Ajuntament ajuda a la publicació d’obres locals, de divulgació de la història i les tradicions locals, etc. Ho vam parlar amb ells i ja es van encarregar de trobar los recursos. Suposo que els demanarien a la Diputació o a algun puesto on puguen pagar pressupostos de Cultura. No ho sé. El cas és que quan els hi vam comentar de seguida mos van recolzar. No sé ni el que deu valdre. Naltres no ho fèiem amb cap intenció de negoci ni de res similar. No sé el que va costar, ni si el van amortitzar o no. Suposo que sí, però no ho aniré a preguntar pas.

Lo vas presentar en diferents llocs, oi?

Lo vam presentar a Albelda i vam petar lo local de l’Abadia. Va faltar puesto per a tanta gent com va vindre. Va anar molt bé i a la gent d’Albelda li estem molt agraïts per tot lo seu suport. Després lo vam presentar a Alcampell, on també mos van acollir molt bé. Teníem altres presentacions aparaulades, però les vam tindre que anular perquè va vindre lo confinament de la Covid. M’acordo que vam estar també a Ràdio Binèfar. La periodista Lourdes Ballarín, que és d’Albelda, mos va entrevistar també per a la televisió de Lleida, per la desconexió de TVE. També mos van anomenar per al premi Nobel, però no mos van dir res [riu]. És broma, de veritat que no teníem cap pretensió de res. Només de deixar registrades les paraules que vèiem que estàvem perdent. I passar-mos-ho bé.

També vas tindre lo suport del lingüista Javier Giral, oi?

Sí, lo professor de Sant Esteve mos va ajudar molt, lo seu ajut va ser

clau. Perquè entre Maria Teresa i jo moltes vegades no mos posàvem d'acord en com enfocar-ho, quina forma donar-li al llibre, o a certes paraules, si primer posar la grafia d'Albelda, després lo català normatiu i després lo castellà, o al revés, o si calia o no calia posar-hi alguna expressió... En fi, que la visió d'un especialista va ser oli en un llum. Jo encara discrepo una mica de la solució final, però me vaig plegar a l'opinió dels especialistes, que per alguna cosa ho són.

En quin sentit hi discrepaves?

Jo hagués posat primer la forma com es diu a Albelda, i després lo català normatiu i el castellà. Però finalment vam acordar posar-hi primer la versió en català estàndard, perquè vam veure que això ajudava a ordenar les paraules alfabèticament i que la gent les pogués trobar. Perquè en la grafia del dialecte d'Albelda mos eixien desordena-

des, clar. Però vaja, tampoc és una cosa tan important.

Havíeu dubtat en algun moment de si les paraules eren de l'idioma català?

Naltres esto tema ja fa molts anys que el tenim resolt. Ja no mos renyirem per això. Sabem que parlem català, un dialecte català, que malauradament quasi ningú hem sabut mai escriure. Bé, los joves potser sí, però la gent gran no. És català, i punt. Una altra cosa és que no siga normatiu. Però n'hi ha molts que tampoc ho són. Això ho tenim molt clar. Sí que teníem dubtes sobre com transcriure la nostra fonètica, perquè mos eixiven diverses versions de cada paraula.

El reconeixement de la llengua pròpia com a català tampoc és una cosa tan ben resolta en alguns pobles de la Franja.

Ací no hi ha hagut gaire crispa-

ció per esto tema. Sempre et pots trobar amb algun integrista, com a tot arreu, evidentment. Però ací ja fa molts anys que vam tindre d'alcalde a Javier Torres, que era del PAR, i ell ho va tindre sempre

molt clar. Sempre va reconèixer que parlàvem un dialecte català i que l'havíem de protegir i valorar. I amb els anys la cosa ha seguit més o menys en una línia similar. Era una persona que tenia molta curiositat cultural i interès per lo nostre parlar i tradicions. Ja sé que pot parèixer estrany, perquè el PAR no sempre s'ha distingit per esta postura, però ací va passar així. La política no s'hi va posar mai de través. Per això, ara mateix, comptem al lloc amb moltes persones molt vàlides que mai no t'ho posarien en qüestió. Potser som afortunats.

«És dolorós veure com un pare s'esforça per parlar al fill només en castellà»

Exemples de paraules trafegades d'Albelda (i de més enllà):

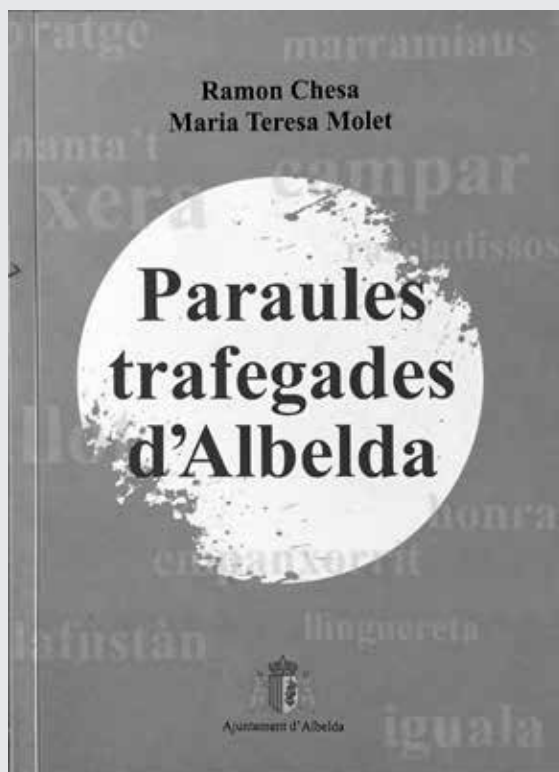
Barracut [barracút] Persona que té les cames arquejades. *Ere tan barracut que li passave una rinya de gossos entre les cames i ni se n'anterrave.* Cast. Estevado. Persona de piernas arqueadas, con las rodillas muy separadas.

Bogal [bogàl] Persona generosa i despresa, poc interessada, i donada a fer regals. *É tan bogal que ha convidat a tots los del bar.* Cast. Pródigo, altruista.

Encòrio [ancòrio] Aparell o estri fora d'ús que es reserva no se sap per a què i que empenya per tot arreu. *Lo perxi està tan plle d'encòrios que no se hi pot ni entrar.* Cast. Trasto viejo en desuso.

Estarna [astarne] Obertura que porten algunes faldilles o vestits de les dones que ensenyen tota o bona part de la cama (i de les americanes). *Portave una estarna a n'aquell vestit que amostrave lo que no està escrit.* Cast. Raja, abertura de una falda o vestido.

Farrolla [farròlle] Paleta de ferro per recollir la cendra del foc de terra. També se solia utilitzar per amenaçar els

iaios que es feien molt vells i estaven serenys. *Farà més anys que un balcó de ferri, l'haurem de pelar a farrollades.* Cast. Paleta de Hierro que servia para recoger ceniza del hogar.

Meliguera [meliguèr] Panxa, tripa, inflor exagerada a l'altura del melic falsament atribuïda a un atipament d'aigua. *Aquell fot una meliguera com un bisbe.* Cast. Tripa.

Malmarrós [malmarrós] Estat de salut en què ni tens molt mal ni t'acabes de trobar bé. *Aquella petita està malmarròsa, li deu rodar la passa, tot lo dia està de casques d'ou.* Cast. Estado de salud endeble en el que no te encuentras ni bien ni mal sino todo lo contrario.

Pisca [pisquè] Bocí de carn o peix que s'acostuma a prendre de segon plat. *A n'ixo no'l*

dixeu servir que sempre se trie la pisca més gran. Cast. Pizca, porción.

Retortero [anar de retortèro] Caminar de gairó, de costat, anar tort. *Li va fotre una garrotada que va anar de retortero tota la setmana.* Cast. Caminar de lado.

Instructiva jornada sobre la llengua materna a l'Institut de Benavarri

// VIOLETA DELS CAMINS

El dijous dia 21 de març el Centre d'Estudis Ribagorçans i els professors de català, Alberto i Esther, van organitzar una xerrada amb motiu de la celebració del dia de la llengua materna per als alumnes de Secundària del Col·legi Públic Integrat de Benavarri Condes de Ribagorça, a càrrec de la filòloga Glòria Francino Pinasa de Sopenra. A l'escola de Benavarri tots els alumnes de primària estudien llengua catalana i els de secundària, gairebé tots.

Un grup d'alumnes de 1r i 2n de l'ESO van escoltar amb atenció i disposició, malgrat ser l'última hora de classe, quan ja s'espera el dinar després d'un dia ple d'activitat al centre educatiu, l'explicació sobre el català ribagorçà, que és el que es parla o raona a la Ribagorça aragonesa i, en concret, a Benavarri.

El parlar de Benavarri té una sèrie de característiques que es troben en la zona de la Baixa Ribagorça, com és ara la no distinció de la essa sonora ('s') i la sorda ('ss'), així *casa* es pronuncia amb una 's' sorda, en canvi, sí que es distingeixen la 's' sorda de la sonora a la l'Alta Ribagorça, *casa, caça, rosa i rossa*, o usar determinants com *tu* en dir *tu pare i tu mare*, en altres poblacions del nord de la comarca es diu *ton pare o ta mare*, o la primera persona del present d'indicatiu del verb ser és *sic* en lloc de *soc*. Altres aspectes arcaics que es conserven a pobles de l'Alta Ribagorça com dir *volre, tinre, vinre* han passat a ser *voldre, tindre, vindre*. Sí que es conserva l'ensordiment i palatalització de la 'g' i la 'j' al començament de paraula o en posició intervocàlica, *germà, Joan, ginoll, ajuntar, pronunciats* com el so /tx/ de la consonant de *cotxe*, per exemple. En altres ocasions la 'j' o el grup 'ig' final del català normatiu: *major, maig, puig* es resolen amb una 'i', *maior, mai, pui*, pronunciació estesa a tota la Ribagorça i al Pallars. Així mateix, el tret fonètic més original del riba-

gorçà com és la palatalització dels grups consonàntics 'cl', 'fl', 'pl' es converteixen en *clau, flama, plou*. Aquest so es pot constatar que va en decadència, no només per la dificultat que suposa distingir la 'll' de la 'i', i pronunciar-la precedida d'una altra consonant, ja que el so en ribagorçà és *pllaça* i no *plaza*, sinó per la influència de la pronunciació del català *plaza* i del castellà *plaza*, que no conserven aquesta peculiaritat fonètica. El lèxic de Benavarri també manté algunes paraules a conservar com és *lloc per poble: Sas que te dic, Medardo? Que al lloc ni un ral te gastes... A Benavarri podeu sentir gritar per trucar per telèfon: L'altra nit me va gritar pa dona'm la notícia*. O bé el so de les campanes: *I m'hai dit, Medardo, ixes campanes te griten*. Estes i altres paraules i construccions interessants són ben vives.

Alguns llibres que es van aportar per a complementar la xerrada van ser l'acurat treball de Jordi Moners *La llengua de Castigaleu*, parlar molt similar al de Benavarri, així com el recull pòstum dels seus relats *Entre la llegenda i la història, contes de la Ribagorça*. Es van recordar molts exemples pràctics de lèxic i aspectes fonètics i gramaticals de la literatura popular de la zona, aplegats als volums de *Bllat colrat!* i el *Petit diccionari ribagorçà*, publicat al Pont de Suert, és

Dos imatges de la xerrada
ENRIC MARQUÉS

també una eina per utilitzar algunes paraules pròpies de la comarca. El conte *Benvolgut setembre* va servir per donar a conèixer als alumnes *La carta de la Terra* i recordar noms d'eines del camp, tradicions com la tronca de Nadal, les falles o les llegendes de les encantàries. I entretant, algunes imatges antigues i modernes de Benavarri: Sant Medardo, el castell, carrers, cedides per l'Enric Marqués.

A part d'aquesta activitat, el CERib ha presentat la revista *Ripacurtia* 5 al Pont de Suert a l'Arxiu Comarcal el dia 29 de març, amb la xerrada de Joan Ramon Piqué, «Casós, Irán i Sarroqueta. Tres exemples de la rica i desconeguda història de l'Alta Ribagorça». I el dia 30 de març a la Biblioteca Municipal de Benavarri, amb la xerrada de Felip Gallar, «La santeta de Lluçars i Benavarri, Rosa Morancho Jovellar (1839-1858)», amb gran assistència de públic a les dos poblacions.

Manifest del 40è aniversari de la Declaració de Mequinensa

// REDACCIÓ

L'1 de febrer de 1984, ara fa 40 anys, va ser un moment històric per a la diversitat lingüística i cultural d'Aragó. La Declaració de Mequinensa va representar un pas crucial cap al respecte, preservació, promoció i ensenyament de les nostres llengües i en concret del català. Avui, en commemorar el 40è aniversari d'aquell moment històric i decisiu, reafirmem la nostra fermesa en la defensa d'aquestes llengües, tan de

l'aragonès com del català, que són part fonamental del patrimoni cultural de tots els aragonesos.

La Carta Europea de les Llengües Minoritàries i Regionals, un document que reflecteix els compromisos del Consell d'Europa per a la protecció i promoció de totes les llengües, ens serveix com a marc de referència en aquesta reivindicació. Aquesta Carta adverteix sobre la importància de preservar i fomentar les nostres llengües, l'aragonès i el català, com a part essencial de la riquesa cultural dels nostres pobles.

Recordem que l'Estatut d'Autonomia d'Aragó i la Llei de Patrimoni Cultural d'Aragó, reconeixen la diversitat lingüística del territori i el dret dels ciutadans a utilitzar i ser escoltats en la llengua pròpia. Aquesta disposició constitueix un pilar fonamental per a la protecció i promoció de les llengües d'Aragó, establint-les com a part integral de la identitat aragonesa.

Aquest marc legal reafirma el compromís de la societat aragonesa amb la preservació de la seua diversitat lingüística i cultural i posa de manifest la necessitat d'implementar polítiques efectives, garantint així el respecte i la visibilitat de les llengües pròpies d'Aragó en tots els àmbits de la vida pública i privada.

La Declaració de Mequinensa de 1984 va obrir el camí per a la integració del català al sistema educatiu i a la societat aragonesa. Des de

llavors, s'han realitzat progressos significatius en la normalització i promoció. No obstant això, els darrers esdeveniments ens alerten sobre les amenaces a les quals encara, avui en dia, s'enfronten l'aragonès i el català.

El recent anunci del Govern d'Aragó de no reconèixer el català i l'aragonès com a llengües pròpies de la Comunitat Autònoma i els retalls pressupostaris en matèria lingüística posen en perill els avenços aconseguits en la protecció, promoció i ensenyament de les llengües de la nostra terra. Aquestes accions van en contra de la diversitat lingüística i cultural d'Aragó, principis establerts a la Carta Europea de les Llengües Minoritàries i Regionals, a la Constitució espanyola, a l'Estatut d'Autonomia d'Aragó i a la Llei de Patrimoni Cultural d'Aragó.

En aquest 40è aniversari de la Declaració de Mequinensa, reiterem el nostre compromís ferm en defensa de les llengües pròpies d'Aragó: el català i l'aragonès. Llengües històriques i autòctones que s'han mantingut vives perquè són les nostres llengües maternes i, per tant, part integral de la nostra identitat. Per aquests motius, exigim al Govern d'Aragó que mantingui el seu suport a la protecció, promoció i ensenyament d'aquestes llengües, i que retiri qualsevol iniciativa que posi en perill el seu estatus i reconeixement.

Representants d'associacions i institucions a l'escenari de la sala Goya.
AJUNTAMENT DE MEQUINENSA

Instem tota la ciutadania, al teixit associatiu i cultural, així com a les institucions polítiques i als representants polítics, a unir-se en aquesta reivindicació per preservar la riquesa cultural i lingüística de la nostra terra. Només a partir del reconeixement que l'Aragó és una comunitat trilingüe i que la protecció de les nostres llengües ha de ser efectiva, podrem assegurar un futur viu i divers pel patrimoni cultural comú de tots els aragonesos.

Mequinensa, 24 de febrer de 2024

Declaració de la secció filològica de l'Institut d'Estudis Catalans

El català, llengua d'Aragó

// REDACCIÓ

La Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, davant les declaracions fetes recentment a la premsa pel president d'Aragó, senyor Jorge Antonio Azcón, en què diu textualment que a Aragó "no se habla catalán", vol fer constar l'astorament i el rebuig provocats per una afirmació que contradia la lingüística i el sentit comú, i que, a més a més, atempta contra els drets de la població de la Franja.

Així mateix, la Secció Filològica se solidaritza amb els ajuntaments i amb els diversos col·lectius aragonesos cívics, culturals i d'ensenyants que han expressat la preocupació i la protesta per aqueixes declaracions.

La Universitat de Saragossa, contra el negacionisme d'Azcón

// REDACCIÓ

Prop de 300 professors i investigadors de la Universitat de Saragossa van signar el passat mes de març un manifest pel qual es veuen «obligats a posicionar-nos davant l'afirmació del president del Govern d'Aragó, Jorge Azcón, apareguda a la premsa el 31 de gener d'aquest any, manifestant que “en Aragón no se habla catalán”».

Els signants del manifest rebutgen les declaracions del president aragonès quan diu que «la gente que vive en Fraga habla fragatino», i que «las modalidades lingüísticas propias van desde el cheso hasta el fragatino».

També veuen amb preocupació «les intencions expressades per responsables del govern d'Aragó d'intervenir en la independència de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua, creada per la Llei 3/2013 com a institució científica oficial en l'àmbit de les llengües i les modalitats lingüístiques pròpies d'Aragó, i en la conformació del qual van participar el Govern d'Aragó, les Corts d'Aragó i la Universitat de Saragossa.

»El català a Aragó —afegeix el Manifest— rep reconeixement i interès per part de la romanística

Entrada al Campus de la UNIZAR

WIKIMEDIA COMMONS

internacional des de fa moltes dècades. És matèria docent a la Universitat de Saragossa, és present als graus en Filologia Hispànica, Estudis Clàssics i Estudis Anglesos, i manté una àrea pròpia al Departament de Lingüística i Literatures Hispàniques. [...] A més, diferents investigadors de la Universitat de Saragossa participen en diversos projectes finançats a nivell estatal, que tenen entre el seu objecte d'estudi tant el català com l'aragonès a Aragó, ja sigui des de la perspectiva lingüística, històrica com social, i els resultats són motiu de publicació de monografies i articles acadèmics a revistes d'alt impacte internacional.

»L'aragonès i el català són part de la vida quotidiana de la Univer-

sitat de Saragossa, com a llengües de la plataforma virtual de gestió de la docència (Moodle), motiu de cursos d'estiu, publicacions de l'editorial Premsas de la Universidad de Zaragoza, etc.

»Com a docents i investigadors, considerem que les afirmacions

de representants públics anteriorment esmentades vulneren la Carta Europea de les Llengües Regionals o Minoritàries, ratificada per l'Estat espanyol, ja que el Comitè d'Experts ha explicat en diferents ocasions, la darrera aquest mateix any, la necessitat de supervisar i vetllar pel compliment de les obligacions adquirides per les autoritats espanyoles, mitjançant el reconeixement i la protecció del català i l'aragonès a Aragó.

»Per tot això exigim el reconeixement de la investigació desenvolupada a Aragó sobre la diversitat lingüística pròpia, [...] i el respecte a la seva autonomia com a institució i la independència acadèmica dels membres.»

NO SOM D'EIXE MÓN

Que no parlem català! // Francesc Ricart

Que no parlem català!, que prou! Que som molt pesats per aquests verals, encaparrats a dir que parlem la llengua que parlen a Batea, a Massalcoreig, a Alfarràs i al Pont de Suert (o és el de Montanyana?). Sabeu què us dic, però? Que, a aquesta gent que ara mana a la DGA, els hem d'agrair que es deixen anar i continuen acusant els ciutadans de les comarques de la Franja de traïdors perquè, segur que no soc l'únic “afectat”, se'ls veu el llautó: si accepten que parlem català a l'Aragó, això és introduir un cavall de Troia que ha d'arribar a malmetre l'aragonèsitat, sobretot la dels barris més allunyats de la plaça del Pilar de Saragossa, i no s'ho poden permetre i, si això és dolent per a ells, vol dir que “anem” pel bon camí per al reeiximent del català que parlem a la Franja de Ponent.

Aquestes setmanes, després de la gloriosa manifestació del President que han votat els aragonesos —que ja els val—, la Franja ha tornat a “l'actualitat” i ha aparegut als mitjans (lloat sia Déu!): la jornada de Mequinensa d'aquest mes de febrer passat ha estat una bona notícia perquè, com fa quaranta anys,

el febrer de 1984, el món va saber d'unes comarques que fan de frontissa o golfo entre l'Aragó i el Principat de Catalunya on es parla català. La Declaració de Mequinensa d'aleshores suposava, sobretot, obrir una esperança per al català materialitzada en la incorporació de l'ensenyament opcional de l'assignatura de Llengua catalana a les escoles dels pobles catalanoparlants. La Declaració d'enguany és un clam perquè no es torne a la nit franquista (i d'abans, ja ho sé). Així, podem dir que la Franja ha “existit” aquests dies i que hi ha la voluntat de treballar-hi pel català fent front als qui en neguen l'existència.

D'ací quan deia allò d'anar pel bon camí. Serà qüestió d'aprofitar el moment de sensibilització provocat pel malgovern perquè ens hi va molt i els temps són molt adversos per al català a tot l'àmbit lingüístic del català, inclosa la Franja, on van passant les Declaracions de Mequinensa i cada dia es parla menys el català; això sí, no cal patir, cada dia hi són més aragonesos tal com mostren les cròniques i els reportatges gràfics que han acomboiat els actes de la Jornada del 24 de febrer.

L'AAL participa en l'homenatge a Ánchel Conte a l'Aínsa

// J. GIRALT, J. P. MARTÍNEZ, M. MORET

Juan Pablo Martínez a l'acte en homenatge a l'Ángel Conte
ARXIU AAL

El dissabte 10 de febrer l'Ajuntament de l'Aínsa va organitzar un emotiu i multitudinari homenatge a Ánchel Conte. Un acte en què la llengua aragonesa va tenir un paper central i que va comptar amb la participació de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua.

L'acte va tenir com a mestre de cerimònies l'editor Chusé Raül Usón i totes les intervencions van dibuixar un home excepcional, compromès, generós i treballador en totes facetes de la seua vida, i especialment en la recuperació i defensa de l'aragonès, a més de ser un referent de la literatura moderna en aquesta llengua.

La intervenció per part de l'Acadèmia va estar a càrrec del seu secretari, Juan Pablo Martínez, actual director de l'Institut de l'Aragonès, i es va centrar en l'activitat de l'Ánchel Conte acadèmic, que va descriure com a "lo suyo zaguer servicio" a la cultura aragonesa. En una emotiva intervenció, va descriure el compromís i la il·lusió d'Ánchel amb l'Acadèmia i, en concret, per aconseguir que l'aragonès tingués una ortografia normativa oficial. També va recordar els desvetllaments que li produïa la manca de recolzament institucional i l'alegria que sentia en veure la bona acollida que l'ortografia començava a tenir entre la societat civil, associacions i editorials.

El director de l'Institut de l'Aragonès va concloure la seua allocució amb unes paraules dedicades a la seua relació de treball amb

Ánchel i amb l'agraïment d'haver gaudit de l'amistat "d'un hombre integro, sensible, carinyoso, impulsivo, con una rasmia y un optimismo infinitos, y un estoicismo admirable debant de l'adversidad".

Juan Pablo Martínez Cortés ha estat escollit nou director de l'Institut de l'Aragonès

El Plenari de l'Institut de l'Aragonès, en la sessió monogràfica celebrada el propassat 17 de gener, va elegir el professor Juan Pablo Martínez Cortés com a nou director de l'Institut de l'Aragonès. Amb aquesta elecció es cobreix la vacant produïda en la direcció de l'Institut després del traspàs, el 22 de novembre de 2023, d'Ánchel Conte, qui havia estat el director d'aquest òrgan de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua des de la seua constitució.

M. Teresa Moret a l'EOI d'Alcanyís
LLUÍS-XAVIER FLORES

Ortografia de l'aragonés, la primera publicació de l'AAL

L'Acadèmia Aragonesa de la Llengua inaugura la col·lecció de publicacions de la institució amb l'edició de Ortografia de l'aragonés. Aquesta edició, que ha comptat amb el finançament del Govern d'Aragó, recull el text de la norma ortogràfica oficial de l'aragonès, aprovada el 3 d'abril de 2023 pel Ple de l'AAL a proposta de l'Institut de l'Aragonès. La publicació compta amb una versió digital, que es pot trobar al web de l'Acadèmia (academiaaragonesadelalengua.org) i una altra en paper, que es posa a disposició de les institucions, biblioteques i entitats interessades. El volum està dedicat especialment a la memòria de l'acadèmic Ánchel Conte, primer director de l'Institut de l'Aragonès i president de la Comissió de Grafia.

Conferència de M. Teresa Moret pel dia de la llengua materna a l'EOI d'Alcanyís

El 21 de febrer, dia de la llengua materna, la professora Mª Teresa Moret, acadèmica i secretària de l'Institut Aragonès del Català, va participar en l'activitat organitzada per l'Escola Oficial d'Idiomes d'Alcanyís a iniciativa dels professors del Departament de Català, en col·laboració amb l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua.

En la seua conferència, la Dra. Mª Teresa Moret va fer una presentació de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua, en la qual va exposar-ne els antecedents, el procés fins a la constitució de la institució el 2021, l'estructura i les competències, així com el treball fet fins ara i els projectes futurs. Com a colofó d'aquesta xarrada, la professora Moret va presentar el vídeo: "El corazón de las lenguas de Aragón: los hablantes", realitzat pel grup de recerca ICON-MULTiMeTAR de la Universitat de Saragossa, al qual pertany.

Masquefa: 85 anys de la colònia dels xiquets del Matarranya

L'Ajuntament va organitzar una jornada de recreació històrica sobre el tema

// LLUÍS RAJADELL

«Aquí els xiquets estaven molt bé». Una noia vestida d'època explica als presents els darrers moments d'existència de l'Hogar del Niño Aragonés, una colònia infantil de La Beguda Baixa (Barcelona) que, durant bona part de l'any 1938 i començaments de 1939, va ser un refugi de pau i educació per a prop de dos-cents xiquets i xiquetes que havien fugit del Matarranya amb sos pares la primavera de 1938 amb l'arribada de les tropes franquistes.

L'acabament de la colònia es va escenificar el passat 27 de febrer dins de la primera edició de la recreació *Masquefa ocupada*, organitzada per l'Ajuntament i la Diputació Provincial de Barcelona amb grups de recreadors de la Guerra Civil, amb motiu del 85è aniversari de l'ocupació del poble barceloní pels feixistes.

Entre els personatges representats a l'escena de la colònia, va figurar Batiste Albesa, el líder anarquista nascut a Vall-de-roures que va organitzar i protegir l'Hogar del Niño Aragonés, una empresa humanitària de la que estaria orgullós tota la vida. El recreador encarregat de donar vida a Batiste va ser Dani Vives, originari de Fondespata. Estudiós de la Guerra Civil i divulgador de la memòria històrica de l'època.

L'escenificació de la destrucció de la colònia infantil va comptar amb la participació d'11 recreadors i recreadores, entre els quals hi havia quatre xiquets, els autèntics protagonistes de l'experiència educativa de l'Hogar del Niño Aragonés. L'historiador local Xavier Pérez Fornés van explicar el públic en què havia consistit aquella iniciativa d'acollida de refugiats de la guerra i com va acabar desmantellada per l'arribada de les forces revoltades.

Batiste —interpretat per Dani Vives— va lamentar que darrera de la colònia arribava Líster, que l'any 1938 va ocupar l'edifici ja evacuat com a centre d'operacions per a intentar frenar l'empenya feixista. El comandant comunista era, a més, un vell enèmic del líder anarquista matarranyenc dintre de les permanents tensions entre llibertaris i comunistes, que en alguns moments arribaren a l'enfrontament armat.

L'escena va durar uns 10 minuts i va mostrar als presents un capítol desconegut de la història local. Vives explica que, quan va explicar l'episodi de la colònia als organitzadors de la jornada divulgativa, es va topetar amb la sorpresa que no coneixien l'existència de l'Hogar del Niño Aragonés, ubicat en una antiga mansió i bodega coneguda com Masia Bach o Can Bach, un lloc que pertany al terme municipal de Sant Esteve Sesrovires, però molt vinculat amb la veïna Masquefa.

Una vegada decidida la recreació dins de Masquefa ocupada, es va donar al diorama a l'escena de l'evacuació de la residència infantil una orientació «didàctica», explica Dani Vives, que va procurar que els participants en l'escena parlaren «el català del Matarranya» per a

2 FOTOS DE DALT: Diversos moments de la recreació de l'evacuació de l'Hogar del Niño Aragonés a Masquefa.

MARC MARKHUS
A SOTA:
Dani Vives caracteritzat de Batiste Albesa
ARXIU DANI VIVES

donar-li més realisme.

El recreador considera que bona part del desconeixement d'este capítol de la Guerra Civil respon al paper secundari que l'anarquisme ha tingut en la recuperació de la memòria històrica enfront d'altres ideologies del bàndol perdedor, com socialistes o comunistes.

Unes tres-centes persones van presenciar els actes de la recreació de la caiguda

de Masquefa en mans feixistes que es van celebrar pels carrers del poble. Els 125 recreacionistes participants pertanyen a 19 grups de Catalunya, però també d'altres comunitats, com Astúries, Madrid o el País Basc.

La biografia de Batiste Albesa, l'organitzador de l'efímera colònia de Can Bach, està marcada també pel seu protagonisme en la represió de la rereguarda republicana, per l'activitat guerrillera durant la Guerra Civil i pel seu paper durant l'ocupació alemanya de França. Acabada la II Guerra Mundial, va ser jutjat amb diversos col·laboradors i condemnat per col·laboracionisme amb un coronel de les temudes SS nazis. L'experiència del refugi infantil de La Beguda va quedar-li com el millor record de la seua convulsa vida.

Quim Gibert crea un alfabet crític de la Franja de Ponent

// GLÒRIA FRANCINO

Allà d'allà, amb aquesta expressió, escoltada en una conversa de bar, titula Quim Gibert el recull de cent dels seus articles publicats en els últims dotze anys, en mitjans de comunicació sobre temes franjolins amb il·lustracions de Ramon Mesalles i algunes fotografies antigues que recolzen el seu contingut. El llibre ha estat editat per Llibres de l'Índex.

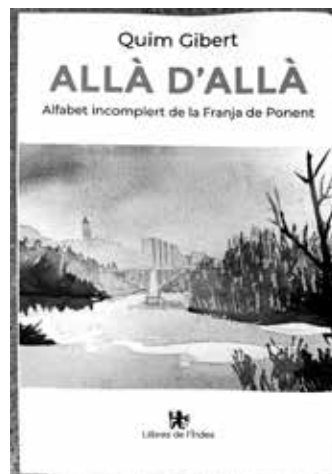
Els escrits van agrupats a través d'un índex alfabètic de tipus temàtic, com és ara "A d'Allò nostrat", "B de Barques". El llibre comença amb un pròleg de Carlos Grifoll Cazador i una presentació on l'autor assenyala la manca de paritat de la llengua catalana respecte a la castellana a tota la Franja. En els textos abunden les referències bibliogràfiques d'especialistes i veus d'historiadors i folkloristes locals com Mary Zapater, Quim Salleras, Josep Maria Vallès o Salvador Montull; persones solidàries com la Dolors i el Xandru o recorda el cantautor pagès Anton Abad. També hi ha referències literàries d'escriptors com Jesús Moncada, Mercè Ibarz o Francesc Serés. Els contes i les faules, la mitologia, el cinema i l'art són referències fonamentals d'alguns dels seus missatges.

Quim Gibert reviu oficis perduts del Baix Cinca com el dels barquers

que comunicaven els marges del riu Cinca i de les poblacions de Saidí, Vilella de Cinca, Torrent de Cinca, Massalcoreig. Rescata històries de les guerres de Cuba i com els poderosos "compraven" soldats, històries del Front de l'Ebre, així com vivències als Masos del Matarranya i dels Monegres, convertint aquestes narracions en bons relats.

La recerca i el record de llocs, topònims i costums oblidats de Fraga, el relat de la suplantació de la patrona de Fraga Santa Anna per la Verge del Pilar, el cultiu de les figues de Fraga substituït pels mullareros i els problemes sobre la immigració, desnonaments i famílies desfavorides, la música de la Segallosa Band, amb lletres en fragatí, s'hi veuen reflectits en el llibre. Altres articles fan al·lusió a gent i paisatges de la Llitera dins de les excursions organitzades pels Amics del parc geològic i miner de la Llitera i Ribagorça, que intenten recuperar pous, aljubs, forns de ges i altres construccions.

L'objectiu de gran part dels ar-

ticles és reivindicar la importància de la llengua catalana a la Franja i denunciar la poca col·laboració dels polítics en fer-la oficial, la passivitat dels catalanoparlants de la Franja envers la llengua, el retrocés de l'ús del català en actes públics i quotidians enfront de la llengua castellana en una ciutat tan emblemàtica com Fraga.

Quant a l'estil, el narrador escriu en tercera persona, tret d'alguna excepció com la veu d'una alumna de secundària que redacta, com la futura periodista que vol ser, les seues investigacions en primera persona. Gibert utilitza metàfores, com la de la cegallosa, derivada d'ençar per al·ludir a les polítiques de Saragossa i Madrid, "consistents a gestar boirines artificials amb l'objecte de no deixar de veure la realitat lingüística autòctona".

Gibert, en el seu epíleg personal, anima els catalanoparlants de la Franja a no recular en els drets lingüístics i ho exemplifica amb un conte de Tim Bowley. L'epíleg del fragatí Francesc Ricart insisteix en el mateix tema.

ENTRE DOS AGÜES

Manifestacions 8 M // Marina d'Algars

Samarretes i mocadors de color lila van omplir els carrers lo passat 8 de març. Tot i que algun partit ho censura i alguns ho critiquen amb comentaris masclistes, cal manifestar-se per a denunciar la violència contra les dones i les noies. Només cal llegir els informes oficials i les estadístiques per a esgarriar-se. En el moment d'escriure la columna, 5 dones han estat víctimes mortals per violència de gènere des de gener, 4 d'elles no havien fet denúncia prèvia. L'any 2023 foren 58 i solament 10 havien denunciat. El 58% són assassinades per la seua parella o exparella (dades del Ministeri d'Igualtat i l'Institut de la dona). Segons els informes d'Amnistia Internacional, entre gener i setembre de l'any 2023, va haver-hi 3693 violacions, 405 més que l'any anterior; el 95% dels responsables d'aquests delictes contra la llibertat sexual són homes. Les dones amb discapacitat sofreixen percentualment més violència sexual o

física per part de les seues parelles (enquesta, AI del 2019). La violència de gènere entre les dones, el nombre d'orfes a causa del masclisme no tenen visibilitat. Cal lluitar per aconseguir, com diu l'ONU, que la violència contra les dones no sigui una pandèmia mundial. Cada comunitat autònoma té les seues institucions d'ajuda. A Saragossa, la Casa de la mujer i l'IAM, ofereixen serveis d'atenció psicològica, jurídica... amb delegacions a Terol i Osca, i convenis amb les entitats locals. 016 és el telèfon gratuït d'ajuda que no apareix en el resum de trucades.

Disculpeu aquesta columna informativa. La meua intenció és mostrar la gravetat d'un assumpte que s'ha fet habitual en les notícies, que m'afecta, que em planteja moltes preguntes sense respostes, que em fa sentir molta ràbia. Davant la meua impotència, solament *em queda la paraula*, com canta el poema de Blas de Otero.

10 anys sense Ana Maria Moix

// ESTELA RIUS

L'1 de març de 2014 mos vam aixecar en la trista notícia que, després d'una llarga malaltia, la nit abans (28 de febrer) mos havie dixat l'escriptora Ana Maria Moix Meseguer a l'edat de 66 anys. Massa prompte.

Jo en aquells moments era una adolescent de 15 anys i la notícia em va agafar totalment per sorpresa però en un petit coneixement de la causa. Lo meu primer contacte en la literatura de l'Ana Maria Moix es va produir quan estava cursant cinquè de primària. Teníem de professora de llengua castellana a la favarola Lola Bielsa, en la que vam estar llegint i treballant lo llibre juvenil Miguelón. Això no ere cap casualitat, ja que la mare de l'Ana Maria

Ana Maria Moix Meseguer a les festes de Nonasp, el 23 d'agost de 1986

MARCIAL ROC

(i també del Terenci Moix) ere de Nonasp.

Poc després que mos dixés l'Ana Maria, es va començar a preparar lo que serie l'últim número de la revista L'Eixam, dedicat a la seua figura i relació en Nonasp. Pel motiu que fos, em van animar a que escrigués alguna cosa sobre ella (jo, que mai havia escrit res!) i finalment ho vaig fer. En este procés vaig descobrir que l'any 1986 va ser la pregonera de les Festes Majors de Nonasp, i gràcies a què mon pare (un jove de 24 anys) va ficar la gravadora a dalt de l'escenari per enregistrar lo discurs de l'Ana Maria, vaig poder escoltar-la i, sense saber perquè, quedar envaïda per una certa fascinació.

Entremig de tot això, vaig entrar en contacte en Natacha Llop Meseguer (cosina-germana dels Moix) qui, en saber que a casa no teníem cap llibre de l'Ana Maria, em va regalar un exemplar de les novel·les Julia i Vals Negro. Així em vaig iniciar en la lectura de l'Ana Maria Moix que, indubtablement, va marcar tot lo que quedave de la meua adolescència. Un radere de l'altre, em vaig acabar llegint tots los llibres que havie publicat.

Estos dies, mentrestant recuperava estos records de fa deu anys (pareix mentida!), vaig rellegir un dels seus llibres que més m'agraden; es tracte de l'últim que va publicar en vida: Manifiesto personal (2011). Un llibre ple de sentit comú que mos apel·le a reflexionar sobre els problemes de la nostra societat i que, a pesar que han passat tretze anys des de la seua publicació, seguís vigent. Esta humanitat que reflexe lo punt de vista de l'Ana Maria Moix pot ser sigo lo que em va atrapar i que, passats deu anys de la seua mort, faigo més evident lo buit intel·lectual que mos va dirar.

Reduccions

// JULI MICOLAU

Reduccions és una revista que naix el 1977 a Vic i és referència en l'àmbit poètic per la seua solvència literària i trajectòria. Va ser fundada per Miquel Martí i Pol, Antoni Pous, Ricard Torrents, Lluís Solà i Segimon Serrallonga. Actualment està dirigida per Francesc Codina. S'hi publiquen textos de creació inèdits, traduccions i estudis d'assaig, comentaris i notes de poesia actual i de sempre, catalana o estrangera. És una revista eclèctica, estètica i amb molta exigència de l'ofici, per això es pot considerar que les lletres que s'inclouen són de qualitat demostrada per un univers d'autors de renom que s'hi han incorporat.

La procedència de les col·laboracions són dels Països Catalans i del món.

La revista *Reduccions* és una porta oberta i espill on s'hi reflecteixen les tendències i accions poètiques dels últims gairebé cinquanta anys a casa nostra.

Han publicat monografies sobre poesia occitana, basca i holandesa. També números especials dedicats a poetes com Ausiàs March, Segimon Serrallonga, J. V. Foix, Carles Riba, Josep Carner, Giacomo Leopardi, Marià Manent, Joan Vinyoli, Maria Mercè Marçal, Paul Celan, Joan Maragall, Vicent Andrés Estellés, Maria Àngels Anglada, Feliu Formosa...

Les portades han anat a càrrec de Salvador Dalí, Eduardo Chillida, Joan Miró, Antoni Tàpies, Josep Guinovart, Robert Llimós, Enric

Satué, Narcís Comadira, Enric Pladevall, Perejaume i altres amb excel·lents dissenys gràfics.

Vaig conèixer la revista fa un bon grapat d'anys gràcies al poeta Hèctor Moret, de Mequinensa, amb la qual hi va col·laborar.

Recentment s'ha publicat el número 119 amb un monogràfic dedicat a Felícia Fuster. A la secció de textos de creació hi podem llegir poemes de Maria Antònia Massanet, Anna Ballbona, Mireia Vidal-Conte, Juli Micolau... També articles de Lluïsa Julià, Caterina Riba, Mercè Altimir, Estrella Masip i Sandrine Frayssinhes. Notes de Pep Rosanes-Creus o una ressenya de Marta Marfany.

**PROVEM-HO
EN CATALÀ**

**MOLT
PER PARLAR.
MOLT
PER VIURE.**

moltperparlar.cat

Generalitat
de Catalunya